

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING SHAXSINING RIVOJLANISHI

Kirgizova Raxilya Isakjanovna
Sirdaryo viloyati Sirdaryo
tumani 10-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur mavzuda kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishi, ularning psixologik xususiyatlari va rivojlanish omillari yoritiladi. Ushbu davrda bola shaxsining aqliy, emotsional va ijtimoiy jihatlari faol rivojlanadi. Maqolada ta’lim va tarbiya jarayonining shaxs rivojiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, shaxs rivoji, tafakkur, emotsiya, ijtimoiylashuv, o‘quvchi, psixologiya.

KIRISH

Kichik maktab yoshi — bolaning hayotida muhim bosqich bo‘lib, odatda 6–10 yosh oralig‘ini qamrab oladi. Bu davrda bola maktabga kirib, yangi ijtimoiy muhitga moslashadi va shaxs sifatida shakllanish jarayoni faol kechadi.

Ushbu davrda bolaning aqliy rivojlanishi sezilarli darajada oshadi. Tafakkur aniq va mantiqiy xarakterga ega bo‘la boshlaydi. Bola sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushuna boshlaydi, diqqat va xotira kabi bilish jarayonlari rivojlanadi.

Emotsional rivojlanish ham muhim o‘rin tutadi. Bola o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishni o‘rganadi, muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikka nisbatan munosabat shakllanadi. Bu davrda o‘qituvchining bahosi va rag‘bati bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ijtimoiy jihatdan bola jamoa hayotiga kirishadi. Sinf doshlar bilan muloqot qilish, do‘stlashish va hamkorlik qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Bu esa uning ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi.

Shaxs rivojlanishida o‘qituvchining roli juda katta. U nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi sifatida ham bolaning xarakterini shakllantirishda ishtirok etadi. O‘qituvchining mehribonligi, adolatliligi va qo‘llab-quvvatlashi bolaning ijobiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Oila ham bu jarayonda muhim o‘rin tutadi. Ota-onaning e’tibori, rag‘bati va to‘g‘ri tarbiyasi bolaning shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi. Uy va maktab o‘rtasidagi hamkorlik samarali natijalarni ta’minlaydi.

O‘quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o‘quvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi va bola shaxsi shakllanadi. Yetakchi bo‘lgan o‘quv faoliyatidan tashqari boshqa faoliyatlar - o‘yin, muloqot va mehnat faoliyati ham o‘quvchi shaxsi rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bog‘liq bo‘lgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. O‘quv faoliyati kichik maktab yoshidagi bolalarda o‘qishda ma’lum yutuqlarga erishish ehtiyojini qondirishga, shuningdek tengdoshlari orasida o‘z o‘rniga

ega bo'lishiga imkoniyat ham yaratadi. Bu yoshdagi bolalar doimiy ravishda o'zlari erishgan muvaffaqiyatni boshqa tengdoshlarining muvaffaqiyati bilan solishtiradilar. Ular uchun doimo birinchi bo'lish nihoyatda muhim. Kichik maktab davrida bolalardagi musobaqaga kirishish motivi psixik ehtiyoj hisoblanib, bu motiv ularga kuchli emotsional zo'riqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida boshqa davrdan boshlab yuzaga kela boshlaydi va kichik maktab davrida, shuningdek o'smirlik davrida ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar kattalarning o'zi haqida bergan fikr va baholariga qarab, o'zlariga-o'zlari baho beradilar. O'quvchining o'z-o'ziga beradigan bahosi asosan, to'g'ridan-to'g'ri o'qituvchining beradigan bahosiga va turli faoliyatlardagi muvaffaqiyatlariga bog'liq. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'z-o'ziga beradigan baholari turlicha – yuqori, adekvat - mos yoki past bo'lishi mumkin. Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlar ularni shaxs sifatida tarbiyalash uchun yaxshi imkoniyat yaratadi.

Kichik maktab yoshi davrini bolaning turli faoliyatlarda muvaffaqiyatga erishishini belgilab beruvchi asosiy, shaxsiy xususiyatlarining yuzaga kelishi va mustahkamlash davri deb hisoblash mumkin. Bu davrda muvaffaqiyatga erishish motivlari tarkib topishi bilan bir qatorda, mehnatsevarlik va mustaqillik kabi sifatlar rivojlanadi. Bolalarda mustaqillik xususiyatining shakllanishi asosan kattalarga bog'liq. Agar bola haddan ziyod ishonuvchan, itoatkor, ochiq bo'lsa, unda asta-sekinlik bilan bo'ysunuvchanlik, tobelik xususiyati mustahkamlana boradi. Biroq bolani mustaqillika erta undash, unda ba'zi salbiy xususiyatlarning shakllanishiga ham olib kelishi mumkin, chunki u hayotiy tajribalarni, asosan kimlargadir taqlid qilgan holda o'zlashtiradi. Mustaqillikni shakllantirish uchun bolaga mustaqil bajaradigan ishlarni ko'proq topshirish va unga ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. SHuningdek shunday bir ijtimoiy psixik muhit yaratish kerakki, unda bolaga biron bir mas'ul vazifani mustaqil bajarishni topshirish, bu ishni bajarish jarayonida bola o'zini tengdoshlari, kattalar va boshqa odamlarning lideri deb his qilsin, ana shu his bolada mustahkam bo'lishga undovchi motivlarni yuzaga keltiradi. 7-11 yoshli bolalar o'zlarining individual xususiyatlarini anglay boshlaydilar.

Bolaning o'z- o'zini anglashi ham jadal rivoj beradi va mustahkamlana boshlaydi. Bu davrda bolalar o'zlarining ismlarini tengdoshlari va atrofdagilar tomonidan ijobiy qabul qilinishiga harakat qiladilar. Bola o'zining tashqi ko'rinishi va gavda tuzilishiga beradigan bahosi ham o'z-o'zini anglashida ahamiyati juda katta. Kichik maktab davrining oxiriga borib bolalar, ayniqsa qizlar o'zlarining yuz tuzilishlariga alohida e'tibor bera boshlaydilar. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyati jarayonida o'zidagi xulq-atvorini va faoliyatini o'zi tomonidan muvofiqlashtirish qobiliyati rivojlanadi, ongli ravishda bir fikrga kela olish qobiliyati rivojlanadi, o'z faoliyatini o'zi uyushtirishga hamda bilim olish jarayoniga bo'lgan qiziqishning qaror topishiga yordam beradi, o'quvchi hulq-atvorining motivi ham o'zgaradi. Bunda do'stlari va jamoaning fikrlari asosiy motivlar bo'lib qoladi. Ahloqiy his- tuyg'ular va shaxsning irodaviy xususiyatlari shakllanadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyati bo'lgan o'qish shu yoshdagi bolalar psixikasi rivojidadagi o'zgarishlarni belgilab beradi. Maktab ta'limi o'quvchining turmush tarzini, ijtimoiy mavqeini, sinf jamoasi va oila muhitidagi o'rnini o'zgartiradi. Uning vazifasi o'qishdan, bilim olish, ko'nikma va malakalarni egallash, o'zlashtirishdan iborat bo'lib qoladi. - Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyatlari murakkab bo'lgan ko'pdarajali motivlar tizimi bilan boshqariladi. O'quv faoliyati motivlari o'quvchilar nima uchun o'qiyotganlarini ko'rsatib beradi. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolalarda ijtimoiy motivlar ustunlik qiladi. Bu motivlar atrofdagilar orasida yangi mavqeni egallash, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan va baholaniladigan faoliyat bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Maktabga birinchi bor kelgan bola o'z faoliyatining tub mohiyati va vazifasini to'la tushunib yetmaydi, balki hamma maktabga borishi kerak deb biladi. Kattalarning ko'rsatmalariga amal qilib tirishqoqlik bilan mashg'ulotlarga kirishib ketadi. Oradan ma'lum vaqt o'tgach, shodiyona lahzalarning taassuroti kamayishi bilan maktabning tashqi belgilari o'z ahamiyatini yo'qota boradi va bola o'qishni kundalik aqliy mehnat ekanligini anglaydi.

Bu xolatda bola aqliy mehnat ko'nikmasiga ega bo'lmasa uning o'qishdan ko'ngli soviydi, unda umidsizlik hissi vujudga keladi, o'qituvchi esa bunday holning oldini olish uchun bolaga ta'limning o'yindan farqi, qiziqarliligi haqida ma'lumotlar berishi, amalda ko'rsatib isbotlab berishi va uni shu faoliyatga tayyorlashi kerak. O'qish faoliyati davomida tarkib topgan xususiyatlar bolaning kelgusi rivoji uchun zamin bo'lib hizmat qiladi. Maktabdagi o'qish bolalarning bilish ehtiyojlarini tez rivojlanishi va sifatli tarkib topishiga, ularda atrof- hayotga nisbatan faol qiziqishlarni yuzaga keltirib, yangi bilim va ko'nikmalarni egallashlari uchun sharoit yaratadi. Bola asta-sekinlik bilan o'z psixik jarayonlarini boshqara olishga o'rgana boshlaydi. Taniqli psixolog va pedagoglarning ilmiy asarlarida kichik maktab yoshidagi o'quvchining o'quv faoliyatidagi mustaqilligi uchun shart – sharoitlarni yaratish nihoyatda ahamiyatli ekanligi xaqida fikrlar mavjud. Shunday shart – sharoitlardan biri boshlang'ich davrda o'quv faoliyatini jamoaviy faoliyat sifatida tashkil yetilishidir

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'quv faoliyatini jamoa faoliyati sifatida tashkil etilishiga ko'p vaqt unchalik e'tibor berilmadi. Bilimlarni o'zlashtirish jarayoni individul jarayon deb xisoblangan. Buning natijasida pedagogik psixologiyada o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va mustaqil faoliyati ishning individual shakllaridagina ro'yobga chiqishi mumkin deb hisoblangan. Lekin so'nggi yillarda ilg'or o'qituvchilarning ishlari guruxiy, jamoaviy bilish faoliyati har bir o'quvchiga darsda maksimal faollik va mustaqillikni ta'minlanishi zarurligini tasdiqlagan. So'nggi yillardagi olib borilgan tadqiqotlar tafakkur mustaqilligini faoliyat sifatida an'anaviy tushunishga jiddiy tuzatishlar kiritdi. O'quvchilarning o'zaro nazorati va javobgarligiga asoslangan guruxiy, jamoaviy o'quv faoliyati tafakkur mustaqilligini rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratishi aniqlangan.

Darsdagi jamoaviy faoliyat o'quvchining to'liq mustaqilligi va faolligini rivojlantirishda katta ahamiyatga egadir. Bunda o'quvchilar asta sekinlik bilan o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida yangi imkoniyatlarini o'zlari uchun ochib boradilar. Bu jarayonda o'quvchi faoliyati samaraliroq bo'lishi uchun o'zini o'zi nazorat etishga harakat qiladi.

O'quv vaziyatlarida bolalar ayrim turdagi masalalarni yechish yo'llari bilan tanishadilar va ularni egallagan zahoti aniq bir masalalarni yechishda amaliy foydalanadilar. O'quv faoliyatida nazorat va o'z-o'zini nazorat etish kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'quv harakatlarini mustaqil rejalashtirishi va bajarishni shakllanishida juda muhimdir. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarining masalalarni yechishdagi ayrim yo'l va tushunchalarni yetarlicha egallamaganligi bu tushuncha va yo'llarni shakllantirishda bolalar barcha kerakli o'quv, harakatlarini bajarishga o'rgatilmaganligining natijasidir.

Kichik maktab davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi. 6-7 yoshli bolaning boshqa yosh davrdagi bolalardan farqli bo'lgan muhim psixik xususiyatlaridan biri, unda o'ziga xos ehtiyojlarning mavjudligidir. Bu ehtiyojlar o'z mohiyatiga ko'ra nafaqat muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga qaratilmay, balki o'quvchi bo'lish istagini aks ettirishdan iboratdir. Shu ehtiyojlar asosida bolaning o'z portfeliga, shaxsiy o'quv qurollariga, dars tayyorlash stoliga, kitob qo'yish javoniga ega bo'lish, kattalardek har kuni maktabga borish istagi yotadi. Ana shu ehtiyoj bola shaxsining shakllanishida, shuningdek uning ijtimoiylashuvida katta ahamiyatga ega xisoblanadi.

Bu davrda bolaning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. U fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib bolaning katta miya yarim sharlari bilimlarni egallash imkoniyati darajasida rivojlangan bo'ladi. Lekin bu yoshda inson miyasining psixik faoliyatni rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish kabi murakkab shakllariga javob beradigan maxsus bo'limlari xali to'liq shakllanib bo'lmagan bo'ladi. (miyaning bu qismlari 12 yoshda rivojlanib bo'ladi.) Miyaning boshqaruv funksiyalarini to'liq shakllanib bo'lmaganligi kichik maktab yoshidagi bolalarning xulq-atvorida, faoliyatlarini tashkil etishlarida va emotsional soxalarida yaqqol namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning shaxsining rivojlanishi ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ta'lim, tarbiya va ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi. To'g'ri yondashuv orqali bu davrda mustahkam shaxsiy asoslar yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2017.

2. Davletshin M.G'. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU, 2016.
3. Karimova V.M. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. Yuldasheva N. Bola psixologiyasi. – Toshkent, 2020.
5. Mavlonov A., To'raqulov X. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Vygotskiy L.S. Bola rivojlanishining psixologik asoslari. – Moskva: Pedagogika, 1984.
7. Elkonin D.B. Bolalar psixologiyasi. – Moskva, 1971.
8. Leontyev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva, 2005.
9. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari. – Moskva, 2002.
10. Santrock J.W. Child Development (Bolalar rivojlanishi). – 2014.
11. Ziyonet